

Av
Hallvard
Lunde

HISTORIEN OM

Statusen til de som jobbet i skogen var ikke så høy, men ettertiden viser at jobben som ble gjort var en viktig faktor for industrialiseringen av Norge.

BUESAG: Enmannssag eller tigersvans var nok den vanligste saga i skogen. Buesag/bogesag var nok også i bruk. Fram til motorsaga tok over, var håndsag og øks redskapene som ble brukt i skogen. (Foto: Anders Beer Wilse/ DSS/ Norsk Skogmuseum)

SKOGENS MENN

Ingar Kaldal har skrevet boka «Skogens menn – minner og myter om hoggere og fløtere». Boka er et solid dokument over arbeidslivet i skogen og langs fløterelvene fra tidlige tider og fram til i dag. Boka får du kjøpt i bokhandelen eller på nett. Anbefales! (Foto: Aschehoug forlag)

TUNGT ARBEID: En tømmerhogger en vinterdag i Nordmarka utenfor Oslo. Antrekket består av vadmelsbukser, busserull og lue med skjerm. Etter treet var felt, gjensto det mye arbeid med kvisting, barking og kapping, før treet ble dratt til en lunneplass eller en tømmervelve i påvente av vårfloppen og fløting. (Foto: Ukjent/Anno Norsk Skogmuseum)

tere». Ei bok som tar for seg skogen som arbeidsplass for skogsarbeidere og tømmerfløtere, men også handler bredt om livet i skogsbygdene og langs fløterelvene.

MENN – OG KVINNER

– Mange tenker kanskje at de første «skogens menn» var jegere, men jeg tror det var menn med øks, sier Kaldal.

Han sier også at kvinnene var mer delaktige i skogen før det mer industrialiserte skogbruket tok til. Familiene, barn, kvinner og menn, brukte ganske sikkert skogen for å sanke og høste, gjete husdyr på beite og til å skaffe brensel og materialer til å bygge seg et krypinn, sier Kaldal til Podkasten Villmarksliv. Kaldal er professor i historie ved NTNU og er, ifølge ham selv, kanskje den som har besøkt flest skogsmuseer rundt omkring i verden. Noe som altså blant annet har resultert i ei bok som avdekker nettopp minner og myter fra de som hadde sitt virke i skogen.

VASSAG

De første skogens menn – og kvinner – drev med noe som var lokalt forankret, men på 1500-tallet kom innføringen av vassaga, noe som gjorde det mulig å få plank ut av tømmeret på en effektiv måte. Etterspørselen, spesielt ute i Europa, bidro til at det ble penger å tjene.

– Det står fortsatt hus i London som er bygget av tømmer fra norske skoger, forteller Kaldal. – Samtidig, fordi det ble mer ensidig bruk av skogen som tømmerkog, bidro dette til at skogsarbeidet i enda større grad ble dominert av menn.

Arbeidet i skogen var tungt. Det å felle et tre innebar alt fra å måtte måke seg ned for å unngå stubbebot – om man felte treet for høyt over bakken – til kvisting og barking når treet var felt.

Tømmerfløtingen sees kanskje på i dag med litt nostalgiske og romantiske øyne, men arbeidet var farlig – og slett ikke alle kunne svømme.

SKOGENS MANN: Ingar Kaldal er professor i historie ved NTNU og er forfatteren bak boka «Skogens menn». Han snakker om skogens menn i Podkasten Villmarksliv. Du finner episoden på www.podkastenvillmarksliv.no. (Foto: Siri Hovland Kaldal)

Tømmerhoggeren har alltid stått nederst på den sosiale rangstigen – under seg har han bare hatt tattere, skjærslipere, såpekremmere og andre slike statusløse medlemmer av samfunnets pariakaste (...) Når en mann er så trehendt, så trang i knollen og lite for seg at han ikke dugde til noe annet, da, og først da, ble han tømmerhogger. *Hans Børli, skogsarbeider og dikter*

Det var harde ord dikteren og tømmerhoggeren Hans Børli her brukte om seg selv og sine yrkesbrødre. Samtidig som skogsarbeideren var en slags løsarbeider som jobbet på akkord, var han nok likevel ikke helt nederst på den sosiale rangstigen.

– Vi må huske på at skogsarbeideren fikk lønn i form av kroner og øre, mens en dreng eller ei taus på en bondegård gjerne primært arbeidet for kost og losji. På den måten var skogsarbeideren moderne, siden han tjente egne penger, forteller Ingar Kaldal, som nylig har gitt ut boka «Skogens menn – minner og myter om hoggere og flø-

– Bare barkingen kunne utgjøre opp mot 50 prosent av tidsbruken under hogsten for et arbeidslag. Noen hogg og noen barket, men barking var relativt ufarlig arbeid. Dette var ofte den første jobben unge gutter ble satt til i skogen, forteller Kaldal.

BOFORHOLD

– *Hvordan var boforholdene?*

– I starten bodde de nok i ganske enkle, gammelignende hytter laget av stokker, barkvister og torv. Gapahuken var nok også i bruk, og svært enkle koier med jordgulv. Etter hvert bedret koiene seg, og før det ble vanlig med skogsveier, fikk man koier der en innleid kokke gjerne lagde mat og kanskje vasket klær, forteller Kaldal.

Livet i de enkle koiene var nok hardt. I boka skriver Kaldal om hvordan hoggerens klær og hår frøs fast i veggen på de kaldeste dagene. Hygiene var nok heller ikke den beste.

– I boka skriver jeg om en tømmerhogger der buksa var så innsauset med

kvae og skitt, at den sto av seg selv etter at han tok den av seg etter endt sesong, forteller han.

MYTER OG SNIKSKRYT

Rundt grua i koia på kveldene ble det både sunget og fortalt historier som var mer eller mindre sanne. Noen var rene fantasihistorier, mens andre hadde helt eller delvis rot i virkeligheten.

– Stor-Per Svenska var en slik person. Han var ekte og ble også kalt for Stor-svensken. Han hadde sko nummer 54 og var kjent for å vasse ut i elva og løse opp store tømmerfloker med bare nevene. En gang skal han ha løst opp en floke ved å fjerne en kampestein som sperret for tømmeret, forteller Kaldal.

Han tror disse historiene ble brukt på flere måter – både for å lage moro om spesielle karer som skilte seg ut og sto for prestasjoner som var helt ufattelige, og for å framheve de samme heltene som ekstreme mestere i et skogsarbeid hvor det også for de mer vanlige sliterne handlet om å prestere mest mulig.

SVARTKJELEN

Den sotsvarte kaffekjelen har blitt et symbol for den moderne villmarkingen, men for den våte og kalde tømmerhoggeren var den mer en livsnødvendighet enn kos.

– Vi har nok en hang til å romantisere noe som var en nødvendighet for tømmerhoggeren. Han tenkte nok mest på å få i seg nok mat og få varmen i kroppen, sier Ingar Kaldal.

I dag er svartkjelen og kaffe-bålet blitt symboler for det enkle friluftslivet. Lars Monsen brukte den i tittelen på boka «Med fiskestang og svartkjele – hva villmarka lærte meg», ei bok som er en hyllest til turkameraten Egil – og svartkjelen.

På Instagram finner du noen tusen innlegg om du søker på svartkjele. Dette er nok en måte å signalisere at man sysler med det litt enkle og ukompliserte friluftslivet.

Svartkjelene er også ofte nevnt som innslag på turer, ved arrangementer og brukes som symbol, nesten som en logo, i noen sammenhenger.

Ute hos den jevne villmarking, er nok svartkjelen en praktisk innretning. Som Lars Monsen skriver i sin bok: «Den er brukt til både steikepanne, kokekar og markboks, og den må finne seg i alt fra tropevarme til beinhard kulde.»

Der er kanskje denne allsidigheten, i kombinasjon med minner om varm kaffe og knitringen fra bålet, som gjør at svartkjelen vekker gode minner og bringer fram blanke øyne hos alle som har sittet rundt bålet og ventet på en varm kjeft kaffe.

SLIK LAGER DU SKAUKAFFE

- Friskt vann
- En solid dose kokekaffe

SLIK GJØR DU:

- Kok opp vann, hell i kaffe og la stå litt.
- Rør om med en, helst glødende, furukvist fra bålet
- La stå litt og slå gjerne om (hell av en kopp og slå den tilbake på kjelen) før servering.

SVARTKJELEN: Et symbol på det enkle og ująlete livet i villmarka. (Foto: Christer Rognerud)

TØMMERFLØTING I NORGE

Elvene var viktige årer for å frakte tømmer fra skogen og til sagbruket. Vi kjenner til fløting alt fra 1300-tallet. I takt med utbredelsen av oppgangssaga/vassaga og økt etterspørsel etter tømmer/plank, økte fløtingen. I Norge hadde fløting sin storhetstid rett etter første verdenskrig. Hvor mange som deltok i fløtingen på det meste, har vi ikke tall på, men ifølge SSB sysselsatte næringen drøyt 10 000 personer i 1948. Etter andre verdenskrig ble det mer og mer vanlig å frakte tømmer på lastebil, og i løpet av 60-tallet ble fløting mer og mer uvanlig.

MYTER: Stor tømmerlast fra Michigan i USA rundt 1899. Vi mistenker at tømmerlassen er stablet til ære for fotografen, men slike bilder har nok bidratt til noen mytiske fortellinger om «karstykker» i tømmerkogen. (Foto: Getty/Everett Collection)

– Ved å vise til hvor utrolig mange kubikk en kjent og navngitt «storhogger» hadde felt i løpet av en dag, kunne man samtidig fortelle at en selv også en gang i en vellykket sesong hadde hogd imponerende mye, og dermed skryte litt både av seg selv og av yrket som skogsarbeider, tror Kaldal.

VÅGHALSENE

Historier om sterke karer etterfulgte gjerne historier om lettbeinte våghalsere som sprang på tømmeret i vårstore elver. Tømmerfløtingen sees kanskje på i dag med litt nostalgiske og romantiske øyne, men arbeidet var farlig – og slett ikke alle kunne svømme. Når tømmerflokken løsnet, gjaldt det å ikke nøle, men komme seg på tryggere grunn

raskt. Selv om ikke HMS – helse, miljø og sikkerhet, var høyest på dagsordenen, var det likevel ikke fritt fram.

– Det var ingen som ønsket å ha dødsfall på samvittigheten, så nybegynnerne eller de som åpenbart ikke var kvikke nok, fikk ikke slippe til i de farligste situasjonene, forteller Kaldal.

Han skriver likevel i boka at det var en viss ære i å være den som løste opp i vanskelige floker – og være den som arbeidslederen pekte på i slike situasjoner.

AKKORD

Mye av arbeidet i skogen var basert på anbud og akkord. Ofte ble et skogsområde lyst ut for drift. Da kunne en enkeltperson eller et arbeidslag ta på

seg dette for en fast pris. Var det en enkeltperson, ofte en som hadde hest – en kjører – kunne han igjen leie inn hoggere. Var anbudet for lavt, kunne arbeidslaget i verste fall ende opp med å ikke tjene penger på driften.

– Hoggerne var selvstendige og måtte selv utstyre seg med mat og redskap. Noen hadde småbruk som konene styrte mens de var i skogen. Da gikk det mye mat og ressurser til å utstyre mannen for ukene og månedene i skogen. Jeg skriver om et eksempel der kona stiller spørsmål ved hvor lønnsomt dette var. Lønnsomheten avhang også av hvor letthogd skogen var, terrenget til hogstfeltet, været og hvor lett det var å få tømmeret til lunneplassen, forteller Kaldal.

NYVINNINGER

Øksa var det viktigste arbeidsredskapet til tømmerhoggeren til langt opp på 1800-tallet. Da kom enmannssaga – tømmerensvansen – ofte bare kalt for svansen. Svansen ble da det viktigste redskapet for felling og kapping. De første motorsagene var tunge og svære beist beregnet for to menn. På slutten av 1940-tallet kom enmannsmotorsager i bruk for fullt og først på 1950-tallet ble sagene lette nok til at de også ble brukt til kvisting.

– Motorsaga endret ikke så mye. Det var fortsatt opp til hver enkelt mann hvor effektivt man jobbet. Den største endringen i skogen kom da rammestyrte traktorer ble innført og banet vei for dagens moderne hogstmaskiner, der en mann feller, kvister, kapper og transporterer tømmeret – sittende inne i et oppvarmet førerhus. Hesten var faktisk dominerende til et stykke opp på 60-tallet. Motorsaga førte, om ikke til flere ulykker, så til flere alvorlige ulykker. I starten gikk heller ikke arbeidet med motorsag raskere enn med sag og øks, det mente i alle fall noen av de gamle karene, forteller Kaldal.

LASTEBIL FOR ELV

Utover 60-tallet tok lastebilen stadig over for elva som det viktigste transportmiddelet for tømmer ut av norske skoger. Den siste fløtinga i Glomma skjedde i 1985. I Haldenvassdraget var det slutt i 1982. I Nordmarka i Oslo i 1981, mens det i Drammensvassdraget var slutt alt i 1969. En stor og viktig del av arbeidslivet til skogens menn ble lagt ned. I dag kan du få et innblikk i fløternes arbeidsliv ved å besøke for eksempel Fetsund Lenser i tidligere Akershus fylke. Dette var i sin tid en av de største arbeidsplassene på Romerike

FLØTING:
«Tømmerfløting i Glommen» er tittelen på dette bildet. Vi antar at elva er Glomma eller en sideelv. Bildet viser noe av mengden tømmer som skulle ned elva, for senere å ende hos et sagbruk lenger ned i vassdraget. (Foto: Anders Wilse/Norsk Folkemuseum)

med 300 personer i arbeid. I dag er Fetsund Lenser et levende museum. Norsk Skogmuseum på Elverum viser også livet til hoggerne og er verdt et besøk. På Prestøya ute i Glomma har Skogmuseet en praktfull samling av skogskoier som ble brukt i ulike deler av landet.

NOSTALGISK MOTE

Vi mennesker har lett for å se tilbake på det som har vært, med et litt romantisk og nostalgisk blikk. Vi glemmer slitet og husker det gode. Det gjelder nok også til en viss grad for «skogens menn».

Ut på 2000-tallet dukket de «lumberseksuelle» mennene opp i motebildet – altså menn som kledde seg som tømmerhoggere. Stilen besto av rutete tømmerhoggerskjorter og de lot gjerne skjegget gro. En stil som også har en kobling til hipsterbølgen som har skyldt over landet de seineste tiårene.

Vi ser det også i sporten, der sterke menn og kvinner konkurrerer i tømmerport; hvem kutter mest og raskest? Altså ikke helt ulikt slik det var for 100 år siden. Forskjellen er at dagens tømmerhoggere, sport eller ei, slipper at håret og klærne fryser fast i koieveggen. ●